

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΗΡΩΕΣ

Περὶ ἡρώων ἔχουσι πολλὰ γραφῆ, κατὰ τε τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Τὰς κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐνδιαφερούσας ἡμᾶς ἐργασίας ἴδ. ἐν βιβλιογραφίᾳ. Περὶ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων, ἅτινα ἐγράφησαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς μόνον ἑλλιπεῖς εἰδήσεις καὶ τίτλοι ὠρισμένων ἔργων. Οὕτως ὁ Ποσειδώνιος συνέγραψε, κατὰ τὸν Μακρόβιον¹, «περὶ Ἡρώων καὶ Δαιμονίων». Κατὰ Πλούταρχον², ὁ Διοκλῆς ἔγραψε «σύνταγμα περὶ Ἡρώων». Ἐπίσης κατ' Ἀθηναίων³, ὁ Ἀναξίμανδρος ἔγραψεν «Ἡρωολογίαν».

α΄) Ἑτυμολογία.

Κατὰ νεωτέρους ἐρευνητὰς συσχετίζεται ἡ λ. ἦρωσ πρὸς τὸ λατινικὸν *hegus*⁴, ὃπερ σημαίνει τὸν κύριον, τὸν ἀρχοντα, χρησιμοποιεῖται δὲ μάλιστα ἐπὶ θεῶν. Τοῦτο πάλιν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ γερμανικὸν *Herr*⁵ (ἀρχ. γερμ. *hēro*, *hērro*)⁶ καὶ τὸ ἐλληνικὸν κύριος⁷.

Ἐνταῦθα παραβλητέα ἡ πιθανὴ ἑτυμολογία τῆς ἰρλανδικῆς λέξεως *arg*, τῆς δηλούσης τὸν ἦρωα, ἣτις συσχετίζεται πρὸς τὴν ἐλληνικὴν ἀρχός⁸.

Σχετικὴ δ' εἶναι καὶ ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς λέξεως, ὡς αὕτη ἐμφανίζεται παρ' Ὀμήρω, ἔνθα ἡ λ. σημαίνει τὸν ἡγεμόνα, τὸν εὐγενῆ, τὸν κύριον⁹.

1. Saturn. conviv. I 23.

2. Ἡθ. (Αἰτ. Ἑλλ.) 301 Α.

3. XI 498 b.

4. Eitrem, Heros ἐν PW XV στ. 1111, ἔνθα καὶ παραπ.

5. Αὐτόθ.

6. Πρβλ. C. D. Buck, A Dictionary of selected synonyms... σελ. 1320 ἴδ. καὶ σελ. 1325, 1331.

7. Ἴδ. πλείονα ἐν Α. Ι. Φιλιππίδου, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 73.

8. Boisacq, Dictionnaire étymologique σελ. 86. Prellwitz, Etymol. Wörterb. σελ. 56. A. Fick, Etymol. Wörterb. der gr. Sprache II⁴ σελ. 18.

9. Πρβλ. M. P. Nilsson, Die Griechen ἐν Bertholet-Lehmann, Lehrb. der Rel.-Geschichte, II σελ. 299: «Herr» ist die beste

Βλέπομεν, ὅτι ἡ λ. ἦρωσ ἔχει ἐνταῦθα γλωσσικὴν σχέσιν πρὸς ἄλλας λέξεις δηλούσας κυριότητα καὶ ἀρχήν¹.

Οὐ μόνον δὲ γλωσσικὴν σχέσιν ἔχει, ἀλλὰ καὶ ἐννοιολογικὴν, ὡς ἐν τοῖς ἐφεξῆς θέλομεν δείξει.

β') Ὁρισμός.

Ὁ Λουκιανὸς δίδει τὸν ὄρισμόν τοῦ ἦρωσ λέγων, ὅτι καλεῖται ἦρωσ « δ μήτε ἀνθρώπος ἐστὶ, μήτε θεὸς καὶ συναμφοτέρων ἐστὶ »². Καὶ ὁ Πλάτων τοποθετεῖ τὸν ἦρωα « μεταξὺ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου »³. Τὸ δὲ « θεῶν καὶ τῶν ἐπομένων θεοῖς δαιμόνων »⁴ τοῦ Πλάτωνος, εἰ καὶ δὲν ὁμιλεῖ ρητῶς περὶ ἠρώων, καθορίζει τὴν θέσιν τούτων, ἐφ' ὅσον ὑπὸ τοὺς δαίμονας ἠννόουν οἱ ἀρχαῖοι τὰ « μεταξὺ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου », μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ὄντα συλλήβδην, ἐν οἷς καὶ οἱ ἦρωες⁵.

Σαφέστερον ὀρίζει ὁ F. Deneken τὴν ἐννοίαν τοῦ ἦρωσ. Κατ' αὐτὸν ἦρωσ εἶναι « διπλοῦν τι ὄν : ἀφ' ἑνὸς εἶναι οὗτος θνητός τις ἀνθρώπος, εἰ καὶ δὲν ἀνήκει εἰς τὴν παροῦσαν πραγματικότητα, ἀλλ' εἰς ἓν μυθικὸν παρελθόν, ἀφ' ἑτέρου θεῖον τι ὄν, εἰ καὶ δὲν ἀρμόζει αὐτῷ τὸ πλήρες μέτρον τῆς θεότητος »⁶. Κατὰ ταῦτα, οἱ ἦρωες, εἰ καὶ ἐν τῇ ποιήσει (Πίνδαρος) ὀνομάζονται ἰσόθεοι⁷, δὲν ἦσαν ὅμως θεοί⁸,

Übersetzung, wenn unter « Herr » Mitglied des Herrenstandes verstanden wird.

1. Πιθανῶς ἔχει σχέσιν καὶ πρὸς τὰ Ἥρα καὶ Ἡρακλῆς. Πρβλ. Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ.

2. Νεκρ. διάλ. 3, 2. Διπλοῖ τὴν φύσιν, F. Deneken, Heros ἐν Roscher, Lex. Mythol. I 2 στ. 2486.

3. Συμπόσ. 202 E. Πρβλ. Εὐριπ. Ἐλεν. 1137. E. Rohde, Psyche I σελ. 153 ὑποσ. 2.

4. Νόμ. 848 D.

5. Πρβλ. πρὸς τούτοις ἐν γένει Fr. A. Ukert, Über Dämonen, Heroen und Genien, ἐν Abhandl. der philos.-hist. Klasse der sächs. Gesellschaft der Wissenschaften I (1850).

6. Ἐνθ' ἄνωτ. στ. 2462. Πρβλ. Usener, Götternamen σελ. 248. Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς (Λεξικὸν II 431) ταυτίζει τοὺς ἦρωας πρὸς τοὺς ἀρχηγέτας (« ἀρχηγέται ἐλέγοντο οἱ τεθνηκότες ἀνθρώποι, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον ἐτιμῶντο ὡς ἦρωες »), πράγμα, βεβαίως, ἄστοχον.

7. Πυθ. 1, 153. 4, 58 : « ἦρωες ἀντίθεοι ». Πρβλ. ὅμως Ὀλ. 2, 2.

8. Πρβλ. A. Mommsen, Die zehn Eponymen... ἐν Philologus, Neue Folge I (1888) σελ. 449 - 450. Διὰ τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς θυσίας ἐχρη-

δὲν ἦσαν δ' ὅμως καὶ ψιλοὶ ἄνθρωποι¹. Κατελάμβανον μέσῃν τινὰ βαθμίδα μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων² καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐνήργουν καὶ ὡς μεσάζοντες μεταξὺ αὐτῶν³. Τὸ ὅτι ἔζησαν πραγματικῶς ἐπὶ τῆς γῆς, ἐθεωρεῖτο ὡς βέβαιον⁴. Ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων εὐρίσκοντο εἰς σχέσιν ὑπεροχῆς, δι' ἣν καὶ ὡς ὑπερέχοντα καὶ ἀνήκοντα εἰς τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων ὄντα καὶ ὡς ἐκ τούτων δυνάμενα εὐκολώτερον νὰ βλάψωσιν ἢ ὠφελήσωσιν αὐτούς, ἦσαν ἀντικείμενον λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες καὶ ἐπεκαλοῦντο τὴν δύναμιν αὐτῶν πρὸς βοήθειαν. Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη ἐξηγεῖ καὶ τὴν γλωσσικὴν σχέσιν τῆς λέξεως ἦρωσ πρὸς λέξεις σημαινούσας κυριότητα, περὶ ἧς εἵπομεν ἀνωτέρω.

Ἐννοεῖται ὅτι τὰ λεχθέντα ἀφορῶσιν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἦρωσ κατὰ τοὺς κλασσικοὺς καὶ ἑλληνιστικοὺς καὶ τοὺς ἀμέσως μετέπειτα χρόνους, δεδομένου ὅτι παρ' Ὀμήρω ἡ λέξις ἦρωσ ἔχει διάφορον σημασίαν⁵, περίπου οἷαν καὶ ἐν τῇ συγχρόνῳ ὁμιλουμένῃ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, σημαίνει τ.ἔ. τὸν διακρινόμενον ἐπ' ἀνδρείᾳ⁶.

γ') Προέλευσις, ἐξέλιξις καὶ μορφαὶ τῆς ἡρωολατρείας⁷.

Κατὰ σύμφωνον ὁμολογίαν τῶν ἐρευνητῶν ἡ ἡρωολατεία προῆλθεν ἐκ τῆς προγονολατρείας⁸. Ὁ ἐν τῇ κορυφῇ τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν

σιμοποιεῖτο τὸ ρῆμα *θύειν*, ἐνῶ διὰ τὰς πρὸς τοὺς ἦρωας τὸ *ἐναγίζειν*. Πρβλ. E. R o h d e, ἐνθ' ἄνωτ. I σελ. 150 ὑποσ. 1.

1. Πρβλ. E. R o h d e, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 165 καὶ ὑποσημ. ἐνθα καὶ παραπ.

2. Πρὸς τῷ ἀνωτέρω χωρίῳ τοῦ Πλάτωνος πρβλ. E i t r e m, Heros ἐν P W X V στ. 1111.

3. Ἴδ. καὶ F. D e n e k e n, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 2476 - 2477.

4. Πρβλ. αὐτόθ. στ. 2462.

5. Ἴδ. καὶ F r. A. U k e r t, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 172 κ.ἔ. κ.ἄ.

6. Πρβλ. < πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδη προΐαψεν ἠρώων... > A 3. Πρβλ. B 110. 256. Z 67. O 214. 733. T 78 κ.ἄ.

7. Αἱ ἐρευναι τοῦ E r w i n R o h d e ἔρριψαν φῶς εἰς τὸ ζήτημα τῆς προελεύσεως καὶ ἐξελίξεως τῆς ἡρωολατρείας. (Πρβλ. E i t r e m, Heros ἐν P W X V στ. 1128, M. N i l s s o n, Die Griechen, ἐν B e r t h o l e t - L e h m a n n, Lehrb. der Religionsgeschichte II σελ. 280). Τὰ πορίσματα τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν του ἐκθέτει ὁ R o h d e ἐν τῷ κλασσικῷ καταστάντι καὶ δεκάδα ἐκδόσεων σημειώσαντι διτόμῳ συγγράμματι του Psyche καὶ ἰδίως ἐν ταῖς σελ. 146 - 199 τοῦ I τόμου καὶ 348 - 362 τοῦ II.

8. Πρβλ. E. R o h d e, ἐνθ' ἄνωτ. I σελ. 170. Πρβλ. καὶ σελ. 167 κ.ἔ. U s e n e r, Götternamen σελ. 248. E i t r e m, ἐνθ' ἄνωτ. M. N i l s s o n,

παρελθουσῶν γενεῶν εὐρισκόμενος γενάρχης ἐλατρεύετο ὡς ἥρωος ἀρχηγέτης¹.

Ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἐλατρεύετο ὑπὸ τῶν γενῶν ἥρωος τις, ἐξ οὗ καὶ τὸ γένος ὠνομάζετο. Οὕτως οἱ Ἀλκμεωνίδαι ἐλάτρευον τὸν Ἀλκμέωνα, οἱ Ἐτεοβουτάδαι τὸν Βούτην, οἱ Ταλθυβιάδαι τὸν Ταλθύβιον κ.ο.κ. Οἱ ἥρωες οὗτοι ἐθεωροῦντο ὡς οἱ πρόγονοι τῶν τὸ γένος ἀποτελούντων.

Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ Κλεισθέους ἐν Ἀθήναις ἀνακατέταξε τὰς φυλάς, ἀδιαφορήσασα διὰ τὴν καταγωγὴν καὶ ἀναμείξασα τοὺς προηγουμένως εἰς διάφορα γένη ὑπαγομένους. Παρὰ τὴν ἀνάμειξιν καὶ τὴν ἀνακατανομὴν ταύτην διετήρησεν ὁ Κλεισθένης τὴν λατρείαν ἐνὸς ἰδίου δι' ἐκάστην φυλὴν ἥρωος μετὰ τῶν συμπαρομαρτούντων, ἥτοι ναῶν, ἱερέων, ἀγαλμάτων κ.τ.τ. Ὁ ἥρωος οὗτος δὲν ἦτο πλέον ὁ κοινὸς πρόγονος, τὴν ἐξ οὗ καταγωγὴν ἠδύναντο οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἀντίστοιχον φυλὴν νὰ ἀποδείξωσιν, ἀλλὰ ὁ τεχνητός, οὕτως εἶπεῖν, πρόγονος, ὅστις διετηρήθη ὑπὸ τοῦ Κλεισθέους, ἵνα διατηρηθῇ ἡ συνοχὴ μιᾶς νέας φυλῆς. Οἱ ἥρωες διὰ τὰς 10 ταύτας νέας φυλάς² ἐξελέγησαν ἐξ 100 προταθέντων ὀνομάτων ἡρώων ἀρχηγειῶν ὑπὸ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν³. Ἡ

ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 299. G. Herzog - Hauser, *Kaiserkult*, ἐν *PW Suppl.* IV στ. 806 κ.έ. Ἡ γνώμη τῶν Foustel de Coulanges (*La cité antique*), Lippert (*Religion der europäischen Culturvölker*), Usener (*Götternamen*), Furtwängler (*Sammlung Sabouroff I* σελ. 16) κ.ἄ., καθ' ἣν ἡ προγονολατρεία εἶναι ἡ ρίζα πασῶν τῶν ἀνωτέρων μορφῶν τῆς θρησκείας, σύνολος δὲ ἡ ἀρχαία θρησκεία προῆλθεν ἐκ τῆς, κατ' ἀρχὰς μόνης ὑπαρχούσης, προγονολατρείας, δὲν ἀποδεικνύεται ἐπαρκῶς. Πρβλ. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. ὑποσ. 2. Ἐξ ἄλλου, τὸ ὅτι οἱ ἥρωες δὲν ἦσαν θεότητες αἰτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἐξέπεσαν εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἥρωος (*gesunkene Dämonen*), ὡς θέλει ὁ Usener ἐν τῷ βιβλίῳ του *Götternamen*, ἀλλ' ἀνθρώποι, ἀνυψωθέντες εἰς τὴν θέσιν ταύτην (*erhöhte Menschen*), ὑποστηρίζει ὁ E. Rohde ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Usener (σελ. 191), δημοσιευθεῖσα ἐν *Bursian Suppl.* - Band 215 (1927) σελ. 189 - 191. Περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἡρώων πρὸς τὰς χθονίας θεότητας ἀφ' ἐνὸς καὶ τοὺς νεκροὺς ἀφ' ἑτέρου, ἰδ. E. Rohde, *Psyche I* σελ. 150.

1. Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ. 1128. Ἀρχηγέτης εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ ὀνομασία τοῦ ἥρωος. Πρβλ. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. II σελ. 348.

2. Οὗτοι ἦσαν οἱ Ἴκποθῶν, Ἀντίοχος, Αἴας, Λέως, Ἐρεχθεύς, Αἰγεύς, Οἰνεύς, Ἀκάμας, Κέκρωψ, Πανδίων. Ἰδ. καὶ G. Gilbert, *Handb. der griech. Staatsaltertümer*, I σελ. 222.

3. « ταῖς δὲ φυλαῖς ἐποίησεν (Κλεισθένης) ἐπωνύμους ἐκ τῶν προκριθέντων ἑκατὸν ἀρχηγειῶν, οὓς ἀνείλεν ἡ Πυθία δέκα ». Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 21, 6. Ἡροδ. 5, 66. Πρβλ. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 169 ὑποσ., Eitrem,

λατρεία των διετήρησε τὴν μορφήν τῆς παλαιᾶς προγονολατρείας. Τὰ ὄνόματα τῶν φυλῶν¹ εἶναι πατρωνυμικά, ἵνα δηλῶται οὕτω ἡ καταγωγή καὶ τῶν μελῶν ἐκάστης νέας φυλῆς ἐκ τοῦ Ἐπωνύμου Ἡρώος τῆς φυλῆς. Ὁ ἐπώνυμος οὗτος ἦρος ὀνομάζεται ἀρχηγός, ἢ ἀρχηγέτης, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν δὲ ταύτην καὶ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα. Προφανῶς ἀρχηγός ἢ ἀρχηγέτης σημαίνει ἐνταῦθα τὸν γενάρχη, τὸν πρόγονον².

Οὕτως ὁ Οἰνεὺς ὀνομάζεται ἀρχηγός τῶν Οἰνηϊδῶν, ὁ Κέκρωψ ἀρχηγός τῶν Κεκροπιδῶν, ὁ Ἴπποθόων ἀρχηγός τῶν Ἴπποθοωντιδῶν³ ὑφ' ἣν ἐννοίαν συνηντήσαμεν ἄνωτέρω τὸν Ἀπόλλωνα ὡς ἀρχηγὸν τοῦ γένους τῶν Σελευκιδῶν⁴.

Ἐκ τῶν περιπτώσεων, ἐνθα οὗτοι ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ ὀνομάζονται ἀρχηγέται καὶ ἀρχηγοί⁵, ἀναφέρομεν πρῶτον τὸν χρησμὸν τοῦ Δελφικοῦ μαντείου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους:

...ἦρω ἀρχηγέτα, οὗ ἐπώνυμοί ἐστε, θύειν καὶ δωροτελεῖν κατὰ πάτρια⁶.

Ἐπίσης τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους:

ὁ δὲ μεθύων ἡμεὶ παρὰ τοὺς ἀρχηγέτας⁷.

τὸ τοῦ Πλάτωνος:

τῆς τοῦ δήμου ἀρχηγέτου θυγατρὸς⁸.

Heros ἐν PW XV στ. 1135, v. Willamowitz, Aristoteles und Athen II σελ. 148 κ.έ., J. Oehler, Ἐπώνυμος ἐν PW XI στ. 244.

1. Ταῦτα εἶναι: Ἐρεχθίδης, Αἰγηίς, Πανδιονίς, Λεοντίς, Ἀκαμαντίς, Οἰνηίς, Κεκροπίς, Ἴπποθωντίς, Αἰαντίς, Ἀντιοχίς. Ἰδ. G. Gilbert, Handb. der griech. Staatsaltertümer τ. I σελ. 222, Mommsen, Die zehn Eponymen, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 450.

2. Πρβλ. ἐν γένει E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 169 ὑποσ. 1, Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ. 1135. Ὁ v. Willamowitz, Aristoteles u. Athen II σελ. 148, εὐρίσκειται προφανῶς ἐν πλάνῃ θεωρῶν τοὺς 100 ὡς ἄνω προταθέντας ἀρχηγέτας ὡς Fürsten. Ἄλλα τε καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ πατρωνυμικὸς σχηματισμὸς τῶν ὀνομάτων τῶν φυλῶν ὁμιλοῦσι περὶ τοῦ ἐναντίου.

3. Ψ - Δημοσθ. Ἐπιτάφ. 30. 31.

4. C.I.G. 3595, 26. Πρβλ. Ἰσοκρ. Φιλιππ. 32.

5. Πλὴν τῶν κατωτ. παραπομπῶν ἰδ. καὶ Ἡσυχ. ἐν λ. C.I. Att. 2, 1191, 1575. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. I σελ. 169 ὑποσ. 2. Πολλὰς παραπ. ἰδ. καὶ παρὰ Steph. Thes. 12, 243.

6. Παρὰ Ψ - Δημοσθ. 43, 66.

7. Γῆρας fragm. 126 Kock = 996, 3 Meineke. Πρβλ. Bekker, Anecd. Graeca 449, 14 - 16.

8. Λυσ. 205 D.

τὸ τοῦ Πλουτάρχου:

οἱ μὲν γὰρ ἥρωες οἷς ἐκέλευε θύειν, ἀρχηγέται Πλαταιέων ἦσαν¹.

Ὅμοίως ἐν ἐπιστολῇ τῶν βασιλέων τῶν Ἀθαμάνων Θεοδώρου καὶ Ἀμυνάνδρου πρὸς τοὺς Τητίους ἀναφέρεται:

...τοῦτο πράσσομεν καὶ διὰ τὸ πρὸς ἅπαντας μὲν τοὺς Ἑλληνας οἰκείως ἔχοντες τυγχάνειν, ὑπαρχούσης ὑμῖν συγγενείας πρὸς αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν τῆς κοινῆς προσηγορίας τῶν Ἑλλήνων...².

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς κοινῆς προσηγορίας τῶν Ἑλλήνων εἶναι βεβαίως ὁ γενάρχης καὶ ἐπωνύμιος ἥρωος ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων, ὁ Ἑλλην. Ἡ συγγένεια δὲ τῶν Ἀθαμάνων πρὸς τοὺς Ἑλληνας ὑφίσταται διὰ τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος καὶ γενάρχου τῶν Ἀθαμάνων Ἀθάμαντος³, πρὸς τοὺς Τητίους δὲ διὰ τοῦ ὁμωνύμου ἱδρυτοῦ τῆς Τέω, ἀπογόνου κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ ὡς ἄνω Ἀθάμαντος, διὸ καὶ ὁ Τητίος Ἀνακρέων καλεῖ τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἀθαμαντίδα⁴.

Ἡ ἔννοια τοῦ ἥρωος ἐμφανίζεται διαστελλομένη πρὸς τὴν τοῦ ἀρχηγέτου ἐν τῇ φράσει:

Εὐξασθαι τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἱεροθύτας τῷ Ἀλίῳ καὶ τὰ Ῥόδῳ καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς πᾶσι καὶ πάσαις καὶ τοῖς ἥρωσιν, ὅσοι ἔχοντι τὰν πόλιν καὶ τὰν χώραν τὰν τὰν Ῥοδίων⁵.

Ἀρχαγέται εἶναι βεβαίως ἐνταῦθα οἱ ἐπωνύμοι ἥρωες· τὸ δ' ἐπακολουθοῦν « ἥρωες » προσδιοριζόμενον διὰ τοῦ « ὅσοι ἔχοντι τὰν πόλιν... », δὲν ἀποκλείει τοὺς ἀρχαγέτας ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἡρώων, ἀλλ' ἀπλῶς σημαίνει τοὺς ἐκ τῶν ἡρώων ἐκείνους, « ὅσοι ἔχοντι τὰν πόλιν καὶ τὰν χώραν τὰν τὰν Ῥοδίων ».

Τὰ μέλη μιᾶς φυλῆς ὀνομάζονται συγγενεῖς τοῦ ἐπωνύμου των ἥρωος⁶. Οὗτος δ' ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τοὺς « συγγενεῖς » ὀνομάζεται ἥρωος συγγενείας⁷, ὅπερ σημαίνει τὸν ἐξ οὗ ἡ συγγένεια τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας προέρχεται, τὸν δημιουργόν, τὸν αἷτιον τῆς συγγενείας.

Οἱ δῆμοι φέρουσιν ἐν μέρει καὶ αὐτοὶ πατρωνυμικὰ ὀνόματα, ὡς

1. Βίοι παράλλ. (Ἀριστείδ.) 325 C.

2. Welles, Royal Correspondence in the Hellenistic Period 35 I 8 - 11.

3. Αὐτόθ. σελ. 155.

4. Πρβλ. Escher, Athamas 3 ἐν PW IV στ. 1933 ἐνθα καὶ παραπ.

5. Συνθήκη Ῥοδίων καὶ Ἱεραπυτνίων, Mnemos. I 79, 3.

6. Ψ - Δ η μ ο σ θ. Ἐπιτάφ. 28.

7. Πρβλ. Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 1128.

ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀνόματα εὐγενῶν οἰκογενειῶν¹. Κατὰ τὸν R o h d e², φαίνεται ὅτι τὰ μέλη εὐγενῶν οἰκογενειῶν κατώκησαν ὁμοῦ εἰς τοιούτους δήμους καὶ ὁ ἀρχηγέτης τοῦ γένους ἐγένετο καὶ ἀρχηγέτης τοῦ ὅλου δήμου. « Ἐνταῦθα βλέπει τις », λέγει ὁ Rohde, « πῶς ἡ λατρεία ἑνὸς γενάρχου, παραληφθεῖσα εἰς τὴν λατρείαν μιᾶς μεγαλυτέρας κοινότητος, ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ καὶ διευρυνθῇ »³.

Ἐν Τρωνίδι τῆς Φωκίδος, παρὰ τὴν Δαυλίδα, ὑπῆρχε τὸ ἱερόν (ἡρώον) τοῦ ἀρχηγέτου ἡρώος⁴, ὅστις ὑπ' ἄλλων μὲν ὠνομάζετο Ξάνθιππος, ὑπ' ἄλλων ὅμως Φῶκος⁵. Ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ἔχομεν καὶ ἐνταῦθα κλασσικὸν παράδειγμα λατρείας ἑπωνύμου ἡρώος ὡς ἀρχηγέτου, τ.ἔ. τοῦ ἑπωνύμου τῆς Φωκίδος Φώκου.

Ἐτέρα μορφή ἡρωολατρείας εἶναι ἡ λατρεία ἡρώων τοπικῶν, ἀνωνύμων πολλάκις, μεθ' ὧν ἡ λατρεύουσα κοινότης συνδέεται εἴτε ἕνεκα συγγενείας αὐτῶν μεθ' ἑνὸς ἐπιλέκτου γένους τῆς πόλεως, εἴτε διὰ τῶν τάφων τῶν ἡρώων, οὓς αἱ πόλεις ἐσεμνύοντο ὅτι κατέχουν⁶, εἴτε διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτο ἡ πατρίς τῶν ἡρώων τούτων. Καὶ οὗτοι ὠνομάζονται ἐπίσης ἀρχηγοὶ ἢ ἀρχηγέται⁷. Ἐν ταῖς περιπτώσεσι καθ' ἃς οὗτοι ἀπαντῶσιν ἀνωνύμως, διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων δι' ἐπιθέτων, ὡς ἡρώος εὐοδος⁸, ἡρώος ἱατρός⁹, ἡρώος τειχοφύλαξ¹⁰, ἡρώος στρατηγός¹¹

1. Πρβλ. E. R o h d e, ἔνθ' ἄνωτ. ὑποσ. 3. Κατὰ E i t r e m, ἔνθ' ἄνωτ. στ. 1135, τὸ ὄνομα τῆς ἐπιφανεστέρας οἰκογενείας.

2. Ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 169 - 170.

3. Πλεῖστον ἰδ. E. R o h d e, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 170 - 171.

4. C.I.G. I 1732 b.

5. Π α υ σ. 10, 4, 10. Πρβλ. M. P. N i l s s o n, Die Griechen, ἐν B e r t h o l e t - L e h m a n n, Lehrbuch der Religionsgesch. I σελ. 186 - 188. A. F u r t w ä n g l e r, Sammlung Sabouroff, I Sculpturen Einleit. σελ. 20. A. B. C o o k, Zeus σελ. 736 ὑποσ. 3.

6. Ἰδ. M. P. N i l s s o n, Gesch. der griech. Religion I σελ. 189.

7. Π α υ σ. 10, 4, 10. Π λ ο υ τ. Βίοι παράλλ. 82 F. Πρβλ. Βίοι παράλλ. ('Αριστιδ. 11) 325, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ ἑπτὰ ἀρχηγέτων τῶν Πλαταιέων. Ἰδ. καὶ R o h d e, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 171 κ.έ.

8. C.I.G. 4838 β.

9. C.I.A. II 403. 404. Πρβλ. E. R o h d e, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 185 ὑποσ. 2. Αὐτόθι σελ. 185 - 186. O. K e r n, Die Religion der Griechen II σελ. 317. U s e n e r, Götternamen, σελ. 147 κ.έ.

10. Ἡ σ ὄ χ. ἐν λ.

11. Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1884, στ. 170, 53. Πρβλ. E. R o h d e, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 173.

κ.λ.π.¹. Ἐπίσης ὀνομάζονται ἐνίοτε ἀπλῶς διὰ τῆς ὀνομασίας « ὁ ἥρωος »², προσδιοριζομένης ὑπὸ τοῦ « ἀρχηγέτης ». Πρβλ.

ἥρωος ἀρχηγέτου ἱερεῖ³

καὶ τὰς ἐκ Ραμνοῦντος ἐπιγραφάς :

[Ὁ δεῖνα ἀνέθηκ]ε ἀρχηγέτη ἥρωϊ ἄγαλμα⁴

καὶ

ἱερεὺς ἥρω ἀρχηγέτου⁵.

Ὁ ἥρωος τοῦ δήμου Ραμνουσίων ἀπαντᾷ ἀωνύμως⁶. Ἀώνυμος ἦτο ἐπίσης κατ' ἀρχὰς καὶ ὁ ἀνωτέρω ἀναφερθεὶς ἐν Τρωνίδι τῆς Δαυλίδος λατρευόμενος ἥρωος, ὁ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ὀνομασθεὶς Ξάνθιππος ἢ Φῶκος. Ἐπίσης ἀώνυμοι ἢ ἀνεξακριβώτου ταυτότητος τοπικοὶ ἥρωες ἐλατρεύοντο ὡς ἀρχηγέται οὐ μόνον ἐν Τρωνίδι καὶ Ραμνοῦντι, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν Ἀθήναις⁷, Λεπρέφ⁸, Ἀμυκλαῖς⁹, Μυκόνῳ¹⁰. Ἐξ ἄλλου πλείονες τοπικοὶ ἥρωες ἀρχηγέται ἐτιμῶντο ἐν Πλαταιαῖς¹¹, Ἀθήναις¹², Σαλαμῖνι¹³.

Ἡρωες ἀρχηγοὶ καὶ ἀρχηγέται εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ κτίσται ἢ οἰκισταὶ πόλεώς τινος¹⁴, οἱ καὶ δόντες αὐτῇ πολλάκις τὸ ὄνομα αὐτῆς.

1. Ἰδ. Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ, στ. 1112 κ.έ.

2. Πρβλ. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 174 - 175.

3. I.G. II 778 A 6 A. Furtwängler, ἐνθ' ἄνωτ.

4. Ἰδ. W. Peek, Attische Epigramme, Mnemos. 3η σειρά IV σελ. 16.

5. I.G. II 1191. Πρβλ. W. Peek, ἐνθ' ἄνωτ. A. Furtwängler, Sammlung Sabouroff τ. I Sculpturen Einleitung σελ. 20.

6. Πρβλ. v. Wilamowitz-Moellendorf, Aristoteles und Athen II σελ. 150.

7. C.I.A. II 778, 6.

8. Στράβ. VIII 345.

9. Ἐφημ. Ἀρχαιολ. 1892 στ. 23, 6, 24.

10. Bull. corr. hell. XII 461, 40 = Ditt. Syll. 373.

11. Πλουτ. (Ἀριστείδ. 11) 325c. Περὶ τῆς ταυτότητος τούτων πρβλ. Θουκυδ. 2, 74, 3. Κλήμ. Ἀλεξ., Προτρεπτ. Πρωσ. I 30, 21 - 22 καὶ σχόλ. αὐτόθ. 309, 17 - 18.

12. Κατὰ τὸ ἀνωτέρω χωρίον Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 21, 6 ἐπροτάθησαν τῇ Πυθίᾳ ἑκατὸν ἀρχηγέται ἥρωες, ἐξ ὧν ἐπελέγησαν οἱ γνωστοὶ δέκα ὡς ἐπώνυμοι ἥρωες τῶν Ἀθηναίων. Ἐκ τῶν λοιπῶν 90 εἰς μόνον τυγχάνει γνωστός, ὁ Ἀραφὴν (Ἰδ. Kern, Ἀρχηγέτης ἐν PW III στ. 442, 50 - 55).

13. Σόλ. fragm. 9.

14. « τοῖς ἀρχηγέταις καὶ κτίσταις τῆς πόλεως ἡμῶν » Πολέμων 1 (1929) σελ. 213, 4 - 5. « Οὐδ' ἀρχαγείας νομισθῆναι, ὅπερ πᾶσιν ἀποδίδεται οἰκισταῖς ». Στράβ. 8, 5, 5. Ἰδ. καὶ Πίνδ. Ὀλ. 7, 78. Πυθ. 5, 56. I.G. IX 2, 1099β. Πρβλ. Α. Σ. Ἀρβανιτοπούλου, Θεσσαλικαὶ ἐπιγραφαί, ἐν Πολέμων 1

ὡς ἦτο π.χ. ἡ Ἀθηναῖα διὰ τὰς Ἀθήνας¹. Κατ' ἀρχὰς ἦσαν οὗτοι θεοὶ ἢ μυθικὰ ἐν γένει πρόσωπα, εἰς ἃ ἀπεδίκετο ἡ κτίσις τῆς πόλεως καὶ ἅτινα ἐτιμῶντο ὡς ἰδρυταὶ καὶ προστάται αὐτῶν. Ὅτε βραδύτερον ἐσυστηματοποιήθη ὁ ἀποικισμός, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀποίκων, ὀριζόμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον ὡς τοιοῦτοι κατόπιν χρησιμοῦ τοῦ μαντείου, ἐλατρεύοντο μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν καὶ αὐτοὶ ὡς ἥρωες². Ἐξ ἄλλου, ἰδρυτῆς τις λατρευόμενος ὡς ἀρχηγέτης, ἠδύνατο νὰ ἀντικατασταθῇ δι' ἄλλου ἐν τινι πόλει, ὅτε λόγοι πολιτικοὶ ἢ ἄλλοι ἐπέβαλλον τοῦτο³.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λεχθέντων δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο κατηγορίας ἡρώων: Εἰς τὴν πρώτην ἀνήκουσιν ἐκεῖνοι, ὧν ἡ ἱστορικὴ ὑπόστασις συγγέεται πρὸς τὸν μῦθον, οἱ τοποθετούμενοι εἰς ἀπώτατον παρελθὸν καὶ ὑφιστάμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ ποιήσει. Εἰς τὴν δευτέραν κατατάσσομεν τὰ ἱστορικὰ ἐκεῖνα πρόσωπα, ἅτινα, σπουδαίαν ἐπίδρασιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πατρίδος των διαδραματίσαντα, ἀνυψώθησαν μετὰ θάνατον ὑπὸ τῶν συμπατριωτῶν των εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἥρωος. Ἐνταῦθα ἔχομεν τὸ φαινόμενον τοῦ ἀφηρωϊσμοῦ⁴.

Ἀφηρωϊσθέντα ἱστορικὰ πρόσωπα⁵ εἶναι ἰδρυταὶ πόλεων, βασι-

(1929) σελ. 212. G. Delling, ἄρθρ. ἀρχηγός, ἐν Kittel ThWNT σελ. 485. Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 1128. 1136. Prehn, Ktistes ἐν PW XXII στ. 2083. Usener, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 250. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 175 - 176, πρβλ. II σελ. 351. 354 κ.ά. F. Deneken, Heros ἐν Roscher, Lex. Mythol. I 2 στ. 2486.

1. Ditt. Syll. 400, 16.

2. Ἴδ. παραδείγμ. παρὰ Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 175 - 176 καὶ Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 1136.

3. Τοῦτο συνέβη ἐν Ἀμφιπόλει, ἐν ἔτει 437, ἀποικισθεῖση ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐνθα ὁ οἰκιστῆς Ἄγνων ἀντικατεστάθη τῷ 422 ὑπὸ τοῦ νικητοῦ Βρασίδα. Θουκ. 5, 11. Πρβλ. Ξενοφ. Ἑλλην. 7, 3, 12.

4. Προτιμῶμεν τὸν ὄρον ἀφηρωϊσμός καὶ τὸ ἀντίστοιχον ῥῆμα ἀφηρωϊζω (ἴδ. κατωτ.) ἀντὶ ἄλλων ταυτοσήμων λέξεων, ὡς π.χ. « ἡρωοποίησις » (Heroisierung) καὶ « ἡρωοποιῶ » (heroisieren), διότι οἱ ὄροι οὗτοι τυγχάνουσι δόκιμοι, ἀπαντῶντες οὐχὶ ἅπαξ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι καὶ ταῖς ἐπιγραφαῖς. (Πρβλ. E. Loch, Festschrift Friedländer, σελ. 282. Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 1137).

5. Ὁ ἀφηρωϊσμός παραβάλλεται πρὸς τὴν ἀγιοποίησιν (Heiligspredung) ἐν τῇ Χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἴδ. Usener, ἐνθ' ἄνωτ. ὑποσ. 5. Περὶ τῆς σχέσεως ἐν γένει τῶν ἀγίων πρὸς τοὺς ἥρωας, ἴδ. αὐτόθι σελ. 250 κ.έ. Πρβλ. Kornemann, Zur Geschichte der antiken Herrsch. ἐν Klio I (1901) σελ. 146. Περὶ τῶν λειψάνων ἡρώων καὶ ἀγίων ἴδ. M. P. Nils-

λεῖς, νομοθέται, νικηταὶ ἐν ἀγῶσιν ἢ ἐν πολέμῳ, βραδύτερον ποιηταί, φιλόσοφοι καὶ ἐξέχοντα ἐν γένει πρόσωπα. Ὅμοίως ὁ ἀφηρωῖσμός ἐγένετο καὶ ὑπὸ τινος ὁμάδος ἀνθρώπων, οἵτινες ἐτίμων τοὺς ἐπιφανεστάτους ἀνδρας τῆς τάξεως ἢ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν, ἀφηρωίζοντες αὐτούς. Οὕτως οἱ λατροὶ ἐτίμων ὡς ἥρωα τὸν Ἰλποκράτη, οἱ φιλόσοφοι τὸν ἀρχηγὸν τῆς σχολῆς αὐτῶν κ.ο.κ.¹. Ἰέρων, ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν, « τιμῶν ἡρωϊκῶν ἐτυχεν, ὡς ἂν κτίστης γεγονῶς τῆς πόλεως »². Ὁ Συρακούσιος τύραννος Γέλων, οἱ Λυκοῦργος, Ὁμηρος, Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Φίλιππος ὁ Κροτωνιάτης, Λεωνίδας³, Ἀριστομένης, Πελοπίδας, Φιλοποίμην καὶ πάμπολλοι ἄλλοι ἐτιμῶντο ὡς ἥρωες⁴. Οἱ ἐν Χίῳ δοῦλοι ἐτίμων ὡς ἥρωα τὸν ποτε σύνδουλον αὐτῶν Δρίμακον⁵. Ἄρατος, ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, ἀπήλανε « θυσίας καὶ τιμῶν ἡρωϊκῶν »⁶. Ἀλλὰ καὶ πεσόντες ἐν πολέμῳ ἠδύνατο νὰ ἀφηρωῖσθῶσιν, ὡς συνέβη μὲ τὸς ἐν Πλαταιαῖς πεσόντας, ὧν περιγράφει ὁ Πλούταρχος⁷ τὴν λατρείαν, ἣτις συνεχίζετο ἀδιακόπως μέχρι τῆς ἐποχῆς του. Οἱ ἥρωες τῶν περσικῶν πολέμων ἐν γένει ἀπήλανον τιμῶν ἡρωϊκῶν⁸. Ὅμοίως καὶ ὁ παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν πεσὼν Βρασίδης⁹. Ὁ Εὐφρων ἐν Σικυῶνι ἐτάφη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἐτιμᾶτο ὡς ἀρχηγέτης¹⁰.

son, Die Griechen II σελ. 299. F. Pfister, Reliquienkult im Altertum II σελ. 622 κ.έ. Πρβλ. ἐν γένει τοῦ αὐτοῦ, Herakles und Christus ἐν Archiv für Religionswissensch. 34 (1937) σελ. 42.

1. Λεπτομερέστερον περὶ τούτων ἰδ. ἐν Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. I σελ. 176 κ.έ. Πρβλ. Jessen, Ἀρχηγέτης ἐν PW III στ. 444. G. Herzog-Hausser, Kaiserkult ἐν PW Suppl. IV στ. 806 κ.έ. F. Deneken, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 2475. Usener, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 250. Πρβλ. καὶ τὴν κατωτέρω ἐν σελ. 116 ὑποσ. 6 σημειουμένην βιβλιογραφίαν.

2. Διόδ. 11, 49. 66.

3. Περὶ ἀφηρωῖσμοῦ τῶν Σπαρτιατῶν βασιλέων ἰδ. F. Deneken, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 2521 - 2522. Πρβλ. κατωτ. σελ. 123 κ.έ.

4. Πρβλ. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. I σελ. 176 - 177, II σελ. 348 κ.έ. ἐνθα καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαί.

5. Παραπ. ἰδ. ἐν Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 355.

6. Πολυβ. 8, 14. 8.

7. Βίοι παράλλ. (Ἀριστείδ. 21) 332 A - C.

8. Ἰδ. παραπ. ἐν Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 349 ὑποσ. 5. Πρβλ. F. Deneken, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 2521.

9. Ἀντικαταστήσας μετὰ 15 ἔτη ἀπὸ τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς πόλεως τῷ 422 τὸν οἰκιστὴν Ἀγωνα. Θουκυδ. 5, 11.

10. Ξενοφ. Ἑλλην. 7, 3, 12. Ἰδ. ἄνωτ. μέρος Α'.

Ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ ἀφηρωΐσῃ τὸν φίλον αὐτοῦ, ὡς συνέβη μὲ τὸν Ἀλέξανδρον, ἀφηρωΐσαντα τὸν Ἡφαιστίωνα¹.

Προϊόντος τοῦ χρόνου, ὁ ἀφηρωΐσμός ἐγένετο συχνότερον φαινόμενον², κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν δὲ ἐποχὴν ἐλάμβανε χώραν κυρίως

1) διὰ τοῦ δήμου :

ὁ δᾶμος ἀφηρωΐξε

καὶ

ἡ βουλὰ καὶ ὁ δᾶμος ἀφηρωΐξε³

2) δι' ὁμάδος τιγὸς ἀτόμων, ἧτις ἀνακηρύσσει ἥρωα αὐτῆς ἀποθανὸν αὐτῆς μέλος :

φροντίσαι δὲ τοὺς ὀργεῶνας ὅπως ἀφηρωΐσθῆι (sic) Διονύσιος καὶ ἀνατεθῆι (sic) ἐν τῷ ἱερῷ παρὰ τὸν θεόν, ὅπου καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ⁴.

3) διὰ τῆς οἰκογενείας. Οὕτως, ἀποθανόν τι μέλος ἀνακηρύσσεται ὑπ' αὐτῆς εἰς ἥρωα :

Κάρπος τὰν ἰδίαν γυναῖκα ἀφηρωΐξε⁵

Περὶ ἀφηρωΐσμοῦ ταῦτα τὰ ὀλίγα, εἰ καὶ πολλὰ ἔχουσι γραφῆ, ἅτινα, ὡς μὴ ἀμέσως ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς, παρατρέχομεν⁶.

Ὁ ἀφηρωΐσμός ἱστορικῶν προσώπων δέον ὅπως μὴ συγχέηται πρὸς τὴν τάσιν δημιουργίας καὶ ἐφευρέσεως νέων ἡρώων, μὴ ὑπαρξάντων ποτέ. Εἰς τὴν ἀνάγκην, δηλαδή, τῆς ὑπάρξεως προσώπου τιγὸς τὸ ὅποιον νὰ λατρεύηται ὡς ἥρωος ἀρχηγέτης - γενάρχης μιᾶς ὁμάδος ἀνθρώπων, ἀνταπεκρίνεται οὐχὶ μόνον ἡ ἀνύψωσις εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἥρωος

1. Διοδ. Σικελ. 17, 115. Ἀρριαν. Ἀνάβ. Ἀλεξ. 7, 14, 7. 23, 6. 7. Πλουτ. Βίοι παράλλ. (Ἀλεξ. 72) 704 F. Λουκίαν. περὶ τοῦ μὴ ῥαδίως πιστεύειν τῇ διαβολῇ 17. 18.

2. Πλείονα τῶν ἀνωτέρω παραδείγματα ἰδ. ἐν Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. II σελ. 348 - 362. F. Deneken, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 2517 κ.έ.

3. C.I.G. 2467 κ.έ.

4. Πειραιεύς 2^{ος} αἰ. π.Χ. C.I.A. IV 2, ἀρ. 623e, 45 κ.έ.

5. C.I.G. 2471. Πρβλ. 2472 b c. d. 2473. Ἴδ. καὶ E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. II σελ. 359. Furtwängler, Sammlung Sabouroff, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 31.

6. Γενικὰ περὶ ἀφηρωΐσμοῦ ἰδ. ἐν E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. I σελ. 176 κ.έ. Διὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν πρβλ. αὐτόθ. II σελ. 348 - 362. F. Deneken ἐν Roscher, Lex. Mythol. I₂ στ. 2516 κ.έ. Wendland, die hell. - röm. Kultur σελ. 123 κ.έ. Pfister, Der Reliquienkult im Altertum I σελ. 178. E. Kornemann, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 52 - 53 καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογρ. αὐτόθ. G. Herzog - Hauser, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 806 κ.έ.

ϊστορικοῦ τινος προσώπου, ἀλλὰ καὶ ἡ δημιουργία μυθικοῦ τινος ἥρωος καὶ ἡ προβολὴ αὐτοῦ πρὸς λατρείαν ὑπὸ τῆς ομάδος. Ἡ τάσις αὕτη πρὸς δημιουργίαν ἡρώων, «καταντᾶ εἰς τὸ νὰ διατηρῆ ἐκάστη θρησκευτικὴ, κοινωνικὴ ἢ ἐπαγγελματικὴ ἐνότης τὸ ἰδεατὸν (ideelles) αὐτῆς κέντρον ἐν τινι πλασματικῷ (πεπονημένῳ, fiktiv) γενάρχη, ὅστις χρησιμεύει ὡς πρόχειρος θρησκευτικὸς δείκτης»¹. Οὕτως οἱ κεραμοποιοὶ τιμῶσι τὸν *Κέραμον*, οἱ χειροτέχναι τὸν *Προμηθεά*, οἱ ἐν Ἀθήναις δικασταὶ τὸν *Λύκον*, οἱ μάγειροι ἐν Σπάρτῃ τοὺς *Μάτιωνα* καὶ *Κεράωνα*, οἱ κήρυκες ὁμοίως ἐν Σπάρτῃ τὸν *Ταλθύβιον*, οἱ καλλιτέχναι τὸν *Δαίδαλον*, οἱ ἡθοποιοὶ τὸν (θεὸν) *Διόνυσον* κ.ο.κ.². Ἐνὶ λόγῳ, αἱ κοινωνικαὶ αὗται ομάδες ἐξέλεγον ὡς προστάτην αὐτῶν τὸν θεὸν ἢ ἥρωα ἐκεῖνον, ὅστις ἀνταπεκρίνετο πληρέστερον πρὸς τὸ ἀντίστοιχον ἐπάγγελμα αὐτῶν.

Τοιοῦτοτρόπως, σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, οἱ ἥρωες ἐπληθύνοντο. Ὡς εἶναι δὲ φυσικόν, ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἡρώων ἐχωρίσθησάν τινες, ὡς π.χ. ὁ *Ἡρακλῆς*, τιμώμενοι περισσότερον τῶν ἄλλων καὶ ἐν εὐρυτέρῳ κύκλῳ οὗτοι ἀπειτέλεσαν μίαν «ἀριστοκρατίαν ἡρώων ἀνωτέρου βαθμοῦ»³, πλησιάσαντες οὕτω περισσότερον τῶν ἄλλων τοὺς θεούς.

Ἡ προσέγγισις αὕτη πρὸς τοὺς θεούς κατέληγε συχνάκις εἰς τὴν ἀπόδοσιν θείων τιμῶν εἰς ἥρωας :

*τῇ Λαμψάκῃ πρότερον ἡρωϊκὰς τιμὰς ἀποδιδόντες ὕστερον ὡς θεῷ θύειν ἐψηφίσαντο*⁴.

Τοιοῦτον τι συνέστησε καὶ τὸ μαντεῖον τῶν *Δελφῶν* διὰ τὸν *Δυκοῦργον*⁵.

Ὁμοίως διὰ τὸν *Ἀντιόλυκον* λέγει ὁ *Στράβων* :

*ἐτίμων ὡς θεόν. ἦν δὲ καὶ μαντεῖον αὐτοῦ*⁶.

Ἐνίοτε ἡ προσέγγισις πρὸς τοὺς θεούς προχωρεῖ ἔτι περαιτέρω,

1. Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ. 1128 - 1129.

2. Πaus. 1, 3, 1. Φιλοχορ. παρ' Ἀρποκρ. ἐν λ. Πολέμ. fragm. 40 παρ' Ἀθην. 2, 9. Περβλ. Ἀθην. 4, 74. Ἴδ. περαιτέρω Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 1129. Deneken, Heros, ἐν Roscher, ἐνθ' ἄνωτ. I₂ στ. 2474 - 2475.

3. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 182.

4. Πλουτ. Ἡθ. (Γυναικῶν ἀρεταί· Λαμψάκη) 255 E.

5. Ἡροδ. 1, 65.

6. 12, 546.

μέχρι τοῦ σημείου νὰ ὀνομάζεται ἥρωσ τις, ἔστιν ὅτε ἄσημος, « θεός »¹.
Ποβλ. τὴν ἐπιγραφὴν :

*Αὐρ. Μουκιανὸς Μουκιανοῦ θεῶ ἥρωε (sic) ἀνέθηκε*².

Ἐκ τῶν συγγραφέων ὁ Σοφοκλῆς ὀνομάζει τὸν Κολωνὸν θεὸν ἐπώνυμον³. Ὁ Ἀκάδημος ὀνομάζεται θεός ὑπὸ τοῦ Εὐπόλιδος⁴ ὁ δὲ φίλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου Ἡφαιστίων ὀνομάζεται θεός πάρεδρος⁵.

Ἐτι πλέον ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν ἀγάλμασι, νομίσμασιν, ἀναγλύφοις νεκροδείπνων κ.τ.δ., ἀπεικονίζονται ἥρωες ἐν πλήρει θείᾳ περιβολῇ. Τοιαῦτα ἀνάγλυφα εὑρηται πολλὰ καὶ δὴ ἐνεπίγραφα. Ἐν τούτων, ἀναφερόμενον εἰς ἄγνωστόν τινα ἥρωα, φέρει τὴν ἐπιγραφὴν :

*ἡγεμῶν ἀρχηγέτης*⁶

τῆς λ. ἀρχηγέτης ἐχούσης καὶ ἐνταῦθα τὴν ὡς ἄνω ἐκτεθειῖσαν οἰκείαν τοῖς ἥρωσι χρονικὴν σημασίαν τοῦ γενάρχου. Τὸ προηγούμενον « ἡγεμῶν » δὲν ἐπηρεάζει τὴν σημασίαν τοῦ « ἀρχηγέτης », ὥστε νὰ νοηθῇ καὶ τοῦτο τακτικῶς, ἀλλ' ἡ ὅλη ἐπιγραφὴ σημαίνει (ὁ κατωτέρω ἐν θείᾳ περιβολῇ ἀπεικονιζόμενος εἶναι) ἡγεμῶν καὶ ἀρχηγέτης. Τακτικὴ ἐκδοχὴ τῆς λ. ἀρχηγέτης εἶναι ἀπίθανος, δεδομένου ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο παραπλεύρως τοῦ « ἡγεμῶν » πλεονασμός· ἐξ ἄλλου, ὡς ἄνωτέρω κατεδείχθη, ἡ ἔννοια τοῦ ἀρχηγοῦ - ἀρχηγέτου ἀναφερομένη εἰς τοὺς ἥρωας ἔχει, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, τὴν χρονικὴν σημασίαν τοῦ γενάρχου, τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος.

Ἡ ἄνωτέρω σημειωθείσα προσέγγισις πρὸς τοὺς θεοὺς προχωρεῖ ἔτι περαιτέρω, ἐξικνουμένη μέχρι τοῦ σημείου ταυτίσεως τοῦ θανόντος πρὸς θεόν τινα, οὗ τὸ ὄνομα λαμβάνει, ἀποβάλλων τὸ ἑαυτοῦ⁷.

Προϊόντος τοῦ χρόνου ὁ ἀφηρωϊσμός εὐρύνεται τόσον, ὥστε ὁ

1. Π.χ. S.E.G. III 515. Ποβλ. Cagnat I 1407 καὶ σχολ. Περαιτέρω ἰδ. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. I σελ. 183 - 184. F. Deneken, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 2465.

2. S.E.G. III 515, 2 (Θράκη).

3. Οἰδ. Κολ. 65.

4. Fragm. comicorum graecorum, 2, 437 ed. Meineke.

5. Διόδ. Σικελ. 17, 115, 6. Λουκιαν. Περὶ τοῦ μὴ ῥαδίως πιστεύειν τῇ διαβολῇ 17. 18.

6. Verz. der ant. Sculpt. in Berlin, 1885, Ἄρ. 819. Ποβλ. Furtwängler, Athen. Mitteil. VII 168 κ.έ. Τοῦ αὐτοῦ, Sammlung Sabouroff, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 31. Deneken, Heros, ἐν Roscher, Lex. der gr. Mythol. I₂ στ. 2587 - 2589. Jessen, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 444.

7. Ἰδ. παραδείγμ. ἐν Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. II σελ. 359 - 360.

τίτλος τοῦ ἥρωος νὰ ἀποδίδεται εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς ἀποθνήσκοντας, τοῦ τάφου των ὀνομαζομένου *Ἡρώων*¹.

Ἡ τοιαύτη δ' ἐπέκτασις τοῦ τίτλου τούτου ἔσχε βεβαίως ὡς ἀποτέλεσμα τὸ νὰ ἀπολέσῃ ἡ ἔννοια «Ἡρώς» μέγα μέρος τῆς παλαιᾶς αἴγλης αὐτῆς, ἐξ ἀντιθέτου ὅμως ὁ νεκρὸς ἐκέρδισε βεβαίως τι καὶ οὕτως ἠδυνήθη νὰ συμπέσῃ μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ ἥρωος ἐπὶ μέσης τινὸς διαχωριστικῆς γραμμῆς².

Ὡς δὲ ἀποδίδεται εἰς ὅλους σχεδὸν τοῦ ἀποθνήσκοντας ὁ τίτλος τοῦ ἥρωος, οὕτως ἀποδίδονται αὐτοῖς καὶ τὰ συμπαρομαρτοῦντα προσωνύμια καὶ συνέπῳς καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς ὑπὸ ἐξέτασιν προσωνύμια ἀρχηγὸς καὶ ἀρχηγέτης³.

Ἐκ τῶν συγγενῶν προσωνυμίων ἀναφέρομεν χαρακτηριστικῶς, πλὴν τῆς ἀνωτέρω σημειωθείσης ἐπιγραφῆς «*ἡγεμῶν ἀρχηγέτης*», τὸ πλῆθος ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν

*Κυρίῳ ἥρωι*⁴ κ.τ.ῶ.

δ') Ὁ ἥρωος Ἡρακλῆς ὡς ἀρχηγὸς - ἀρχηγέτης.

Ὡς οἱ ἄλλοι ἥρωες, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν ἥρωος τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ἰδιάζουσαν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἡρώων θέσιν κατέχων *Ἡρακλῆς*⁵, φέρει τὴν προσωνυμίαν ἀρχηγέτης καὶ ἀρχηγός. Οὗτος, κατὰ τὸν Pfister «ἦτο ὁ μόνος ἐθνικὸς ἥρωος τῶν Ἑλλήνων. Οὐδεὶς τῶν ἡρώων ἐλατρεύθη εἰς τόσον πολλοὺς λατρευτικοὺς τόπους καθ' ἅπαντα τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ὡς οὗτος. Ὅτε μὲν ὡς Θεῶ, ὅτε δὲ ὡς ἥρωϊ προσεφέροντο αὐτῷ θυσίαι, οὐράνιαι καὶ χθόνιαι λατρεῖαι ἀνεπέμποντο αὐτῷ. Πλεῖστα γένη εὐγενῶν καὶ βασιλέων ἐκαυχῶντο ὅτι κατήγοντο ἐκ τούτου καὶ περὶ οὐδενὸς ἥρωος, ἀκόμη καὶ περὶ οὐδενὸς τῶν Ὀλυμπίων διηγεῖτο ὁ Μῦθος τόσα πολλά, ὅσα περὶ αὐτοῦ... Σχε-

1. Ἰδ. M. Nilsson, Geschichte der griech. Religion II σελ. 133 κ.έ. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 360 - 362.

2. E. Rohde, ἐνθ' ἄνωτ. τ. II σελ. 361 - 362.

3. Πρβλ. τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν ἀρχηγέτις ἀποθανούσης ἱερείας ἐν Ἄργει. Ἰδ. Jessen, ἐνθ' ἄνωτ.

4. S.E.G. I 295, 1. III 516, 1. 521, 1. Θράκη. Περαιτέρω παραπομπὰς ἰδ. Eitrem, Heros ἐν PW XV στ. 1144. Πρβλ. Usener, Götternamen σελ. 251 - 252.

5. Περὶ τῆς πιθανῆς σχέσεως τοῦ ὀνόματός του πρὸς τὴν λ. ἥρωος ἰδ. Eitrem, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 1111.